

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Савченко Тетяни Василівни

**«ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНО-СТИЛЬОВОГО РОЗВИТКУ
АРХІТЕКТУРИ ПОЛТАВИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ»**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Актуальність теми. Дослідження особливостей композиційно-стильового розвитку забудови історичних населених місць є важливим завданням теорії архітектури. Для забезпечення сталого розвитку історичних міст, яким є Полтава, необхідне розуміння законів формотворення місцевої архітектурної спадщини при шанобливому ставленні до творчого спадку та пам'яті її творців. Прагматичним тенденціям сучасності має бути протиставлене розуміння гуманістичних і естетичних цінностей історичної архітектури. Саме цьому і присвячена дисертація Тетяни Василівни Савченко, яка представлена на розгляд.

Аналіз процесу архітектурного формотворення в Полтаві кінця ХІХ – початку ХХ ст. з позиції регіональної особливості зумовлює необхідність досконалого вивчення соціокультурного й творчого контексту на загальноєвропейському, загальнодержавному та регіональному рівні, вимагає широких знань універсальних теорій формотворення і місцевого матеріалу.

Ці завдання на високому рівні виконані у роботі здобувачки. Цінність дисертаційної роботи полягає у накопиченні і систематизації широкого фактографічного та іконографічного матеріалу що до архітектури Полтаві кінця ХІХ – початку ХХ століть. Методика, запропонована у роботі, може бути використана для аналізу інших регіональних осередків архітектури.

Наукова новизна результатів, отриманих в підсумку дисертаційної роботи, не викликає сумніву. Зокрема, відзначаються новизною:

– ідентифікація стилів в архітектурі Полтави кінця ХІХ – початку ХХ ст. із застосуванням методу стилістичної ідентифікації об'єктів;

– ґрунтовний аналіз стильових та композиційних рис архітектури Полтави кінця ХІХ – початку ХХ ст.;

– типологічний каталог архітектурних об'єктів Полтави досліджуваного періоду за їх первинним функціональним призначенням.

Значення результатів дисертаційної роботи для теорії і практики. Матеріали дослідження можуть бути використані у подальших теоретичних наукових працях з історії архітектури м. Полтави. Дана робота може знайти своє відображення в галузі архітектурної педагогіки: у лекційних курсах, курсовому і

дипломному проектуванні студентів архітектурно-будівельних та мистецьких спеціальностей закладів вищої освіти. Вагому цінність становлять матеріали опрацьованих натурних досліджень, що в комплексі з систематизованим фактографічним матеріалом можуть стати основою ілюстрованого путівника на тему архітектури Полтави кінця XIX – початку XX ст.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота включає всі необхідні структурні частини і складається із розширеної анотації українською і англійською мовами, вступу, 4-х розділів, висновків до них, загальних висновків до роботи, списку використаних джерел (на 201 позицію) та 6-ти додатків. Загальний обсяг роботи: 310 сторінки, з них загальний обсяг текстової частини 182 сторінки (157 сторінки основної текстової частини), 64 сторінки ілюстрацій, 18 сторінок переліку використаних джерел, 46 сторінок додатків.

У **вступі** дисертації обґрунтована актуальність роботи, сформульовані мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Наукова новизна результатів, теоретична та практична значимість роботи визначена достовірно.

У розділах роботи та висновках подано основні результати дослідження.

Розділ 1 **«Передумови формування архітектури Полтави кінця XIX – початку XX століть та її характеристика»** авторка присвятила розгляду генезису архітектури доби модерну в Європі та Україні, визначила передумови й чинники формування та розвитку забудови Полтави цього періоду, дослідила типологію архітектурних об'єктів та їх локалізацію в структурі міста.

Т. Савченко розглядає архітектуру Полтави кінця XIX – початку XX ст. як архітектуру епохи модерну (за визначенням М. Тублі і В. Горюнова). Авторка доводить, що архітектурна спадщина та містобудівний устрій міста попередніх періодів (особливо класицизму з закладеними ним напрямками містобудівного розвитку міста та композиційно-стильовими традиціями) створили передумови для розвитку забудови міста досліджуваного періоду. Т. Савченко з'ясовані зовнішні (адміністративна й культурна залежність від централізованої російської влади, вплив російської архітектурної школи) та внутрішні чинники формування та композиційно-стильового розвитку архітектури Полтави кінця XIX – початку XX ст. (це суспільно-політичні, соціально-економічні, природно-кліматичні, культурно-просвітницькі, містобудівні та естетичні). За висновками дослідниці: політичні реформи, розвиток промисловості та торгівлі, культурно-соціальні зміни сприяли інтенсивній розбудові міста та розширенню типів функціонального призначення будівель.

Особливо Т. Савченко наголошує на тому, що діяльність Полтавського земства та його голови Ф. Лизогуба (1901–1915 рр.) була направлена на сприяння відродженню народних традицій, що відобразилося у формуванні та розвитку українського національного романтизму в архітектурі Полтави й регіону.

Т. Савченко справедливо відзначає важливість факту залучення губернським земством відомих спеціалістів-керамістів І. Гладиревського,

П. Вауліна та Ю. Лебіщака для становлення й розвитку традиції використання поливної кераміки в архітектурному опорядженні будівель Полтави (с.53–55).

Авторкою відзначено, що тогочасні політичні реформи, промисловий розвиток, економічне зростання та культурно-соціальні зрушення сприяли появі будівель нового функціонального призначення. Так, саме розвиток самоуправління викликав потребу у будівлі земства, ініціювання архітектурного конкурсу на її проект, в результаті якого переміг варіант В. Кричевського.

На основі проведених досліджень здобувачкою сформовано типологічний каталог архітектурних об'єктів Полтави кінця ХІХ – початку ХХ ст., до якого включено 122 об'єкта.

У своєму дослідженні Т. Савченко виявила, що у цей період поява та локація вищевказаних полтавських об'єктів визначалися їх суспільним статусом й функціональним призначенням та у значній мірі сприяла докорінній зміні містобудівного масштабу й архітектурного образу центральної історичної частини міста. Дослідницею також виявлено три етапи забудови тогочасного міста: 1890–1900 рр. – будівлями торговельно-житлового призначення; 1900–1910 рр. (найбільш активного будівництва) – переважно громадськими й прибутковими будівлями; 1910–1917 рр. (зниження темпів та розширення напрямків розбудови міста) – переважно житловими будинками.

У Розділі 2 «**Джерельна база та методика вивчення архітектури Полтави кінця ХІХ – початку ХХ століть**» ретельне опрацювання численних наукових джерел (с. 82-91) дозволило авторці систематизувати їх за часом та видом публікації. Т. Савченко виділила чотири періоди досліджень: перший – друга половина ХІХ ст., другий – з початку ХХ ст. до 1917 р., третій – радянський період 1917–1991 р., четвертий – період незалежності 1991–2020 рр. Охарактеризовані наукові результати по кожному з цих періодів.

Вивчення наукових праць попередників надало змогу Т. Савченко визначити методичну базу дослідження до якої увійшли: культурологічний підхід і його методи: порівняльно-історичний, синхронічного та діахронічного аналізу, історико-генетичного методу, а також системно-структурного аналізу (за д. арх., проф. Ю. Івашко) та стилістичної ідентифікації об'єктів (за к. арх. Г. Коровкіною) (с.92-101).

Поряд із цим робота Т. Савченко спирається на концепцію д. арх. проф. С. Лінди про природу історизму, як рефлексивного явища по відношенню до історичних архітектурних стилів.

Побудова авторської методики роботи завершена в роботі Т. Савченко виділенням джерел дослідження та його етапів. Дослідження проведене в три стадії (згідно авторської термінології: структурно-прогнозній, технологічній та верифікаційній) та складається з п'яти основних етапів та одного підготовчого, на якому визначаються напрямки наукового дослідження.

У Розділі 3 «**Особливості архітектури епохи модерну Полтави**» виявлені стилі в архітектурі Полтави кінця XIX – початку XX століть та фази їх розвитку», авторкою проаналізована архітектурна форма будівель міста досліджуваного періоду та характерні архітектурні елементи у формуванні стилів, виявлені закономірності формування архітектурно-планувальної композиції досліджуваних будівель (с.116).

В ході проведених досліджень Т. Савченко виявлено 162 будівлі кінця XIX – початку XX ст., які збереглися до нашого часу в різному фізичному стані. Серед них авторкою виявлено об'єкти еkleктики (неоренесанс, неокласицизм, неоготика, неомавританський стилі) – 36 (23%), цегляного стилю – 87 (54 %); національного романтизму (українського – 4; російського – 1; північного – 1) – 6 (4 %); модерну – 32 (19 %). В архітектурі Полтави епохи модерну авторкою виявлено вісім гібридних видів модерну: декоративний модерн з раціоналістичними тенденціями, раціоналістичний модерн з декоруванням конструктивних елементів, раціоналістичний модерн з елементами цегляного стилю, декоративний модерн з елементами класичних традицій, раціоналістичний модерн з елементами класичних традицій, неокласика модернізована, модерн еkleктичний, еkleктика модернізована, сім гібридних варіантів цегляного стилю: цегляний стиль з елементами готики, цегляний стиль з елементами романської архітектури, цегляний стиль з елементами ренесансу, цегляний стиль з елементами класицизму, цегляний стиль з елементами бароко, цегляна еkleктика.

Важливим в роботі є виділення авторкою трьох фаз розвитку архітектури Полтави досліджуваного періоду, якими є:

– рання (1896–1903 рр.), яка характеризується впливом історичних прототипів на розвиток декоративно-художньої та раціоналістичної лінії;

– зріла (1903–1910 рр.) з активними проявами національної самобутності у стилі українського національного романтизму, розвитком модерну під впливом європейських стильових тенденцій;

– пізня (1910–1914 рр.) характеризується прагненням до раціоналізації форми, яка проявилася у застосуванні врівноважених симетричних композицій та зменшенні кількості архітектурних деталей.

Заслуговує уваги цікавий висновок авторки, що найбільшого поширення набув так званий «цегляний стиль», який трактував форми історичних стилів через оригінальні місцеві прийоми набуті при роботі з нетинькованою цеглою на фасадах будівель. Т. Савченко досліджено його генезис від застосування історичних прототипів до функціоналізму (с. 125–127, с. 149, с. 166).

Вельми цінним в третьому розділі є висновок, що архітектурна форма будівель міста цього періоду залежала від фази розвитку та стилю. Прояви семантичних ознак стилю виявлені авторкою переважно в композиційному вирішенні та декоративному оздобленні головних фасадів. В залежності від

стильової приналежності архітектурна форма визначалась історичними прототипами, європейськими аналогами, патернами форми народної архітектури та залежала від функціонального призначення будівель і їх розміщення в структурі міської забудови (с. 195 – 196).

Вагомим також в цьому розділі роботи є акцентування на тому, що архітектурні деталі будівель міста протягом всього періоду дослідження відігравали вирішальну роль у формуванні стилів, оскільки були основними носіями семантичних ознак. Авторкою відмічене спрощення їх форми та зменшення кількості в пізній фазі розвитку, що свідчить про раціоналізацію архітектурної форми та наближення періоду функціоналізму (с. 196).

Розділ 4 «**Розвиток архітектури Полтави з історичною забудовою**» присвячений дослідженню розвитку об'ємно-просторової композицій будівель періоду дослідження в структурі міста, особливості стильового розвитку архітектури Полтави кінця ХІХ – початку ХХ ст. та з'ясуванню ролі об'єктів дослідження у подальшому розвитку архітектури міста.

Для цього Т. Савченко досліджує особливості розвитку стильових напрямів у Полтаві пов'язані на думку автора з:

- містобудівними особливостями міста з наявністю чіткої системи композиційних домінант та відсутністю територіальної залежності стильового вирішення будівель та зон концентрації відповідних стильових напрямів;

- залежністю стильового напрямку будівлі від її функціонального призначення, провінційного характеру міста та його ідеологічного значення;

- в поширенні так званого «цегляного» стилю, стриманістю у проявах декоративного модерну та відсутністю раціоналізму, викликаною сильними традиціями класицизму початку ХІХ ст. та консервативністю жителів міста.

- розвитком в архітектурі міста українського національного романтизму, який сформував національно-романтичний напрям архітектури України епохи модерну в цілому та став найбільшою інновацією цього періоду.

- одночасним впливом центрального та східного осередків поширення модерну (за д. арх., проф. Ю. Івашко) на формування архітектури Полтави,

- поширення гібридних стилів модерну в архітектурі міста пов'язано з запозиченням ознак європейських аналогів модерну переважно на рівні деталей та впливом місцевих традицій на їх формоутворення.

Кожний розділ роботи має висновки, а загальні висновки завершують дослідження і загалом відповідають сформульованим завданням роботи.

У підсумку, аналіз представлених на розгляд матеріалів дозволяє до позитивних характеристик дослідження віднести такі: відповідність ідейній спрямованості і змісту роботи нагальним потребам часу у збереженні та реабілітації регіональної архітектурної спадщини, націленість роботи на практичний результат і демонстрація реалізації здобутих наукових досягнень на практиці; використання здобутків вже існуючих досліджень української

наукової школи; ретельне опрацювання великої кількості наукового матеріалу, в тому числі запровадження до наукового обігу досі не використовуваних джерел й архівних матеріалів; логічне, послідовне викладення матеріалу у розділах та їхній змістовний зв'язок.

Повнота викладу матеріалу в опублікованих працях. Робота отримала належне висвітлення. Її результати опубліковані в 6 статтях, із них: 4 – у фахових наукових виданнях України; 2 – в іноземних періодичних наукових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз SCOPUS та Index Copernicus.

Результати дослідження було обговорено на 6 наукових конференціях, в тому числі міжнародних, а також впроваджено у навчальний процес та практичні авторські роботи.

Автореферат повною мірою відображає основні положення дисертації, дозволяє оцінити логіку розкриття ідеї дисертації, кореляції завдань, поставлених у роботі, і висновків. Співставлення змісту авторських публікацій зі змістом дисертації, а також тексту дисертації з авторефератом демонструє їх *відповідність*.

Оцінка мови, стилю та оформлення дисертації й автореферату. Дисертаційну роботу написано на високому фаховому рівні. Стиль викладення результатів теоретичних досліджень, наукових положень, висновків доступний та забезпечує адекватність їх сприйняття. Ілюстративна частина дисертаційної роботи (таблиці, аналітичні схеми) опрацьована на високому графічному та аналітичному рівні, що підтверджує глибоку розробку досліджуваної у дисертації проблеми особливості композиційно-стильового розвитку архітектури Полтави кінця XIX – початку XX ст.

Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає вимогам державних стандартів і ДАК МОН України.

Загалом, позитивно оцінюючи дисертацію Т. Савченко, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. В цілому текст роботи логічний, написаний науковою мовою, однак має деякі вади технічного та стилістичного характеру. Так, присутня незбалансованість кількості текстового матеріалу в розділах. Наприклад, розділ 2 має 33 сторінки (с. 82–115), в той час як розділ 3 викладений на 79 сторінках (с. 116–195).

2. Згідно загальних правил розділи мають починатися з нової сторінки, а не на одній сторінці з висновками попереднього розділу (с. 82, 116, 197).

3. У дисертації на с. 198, 200, 214, 223, 225, 227, 228, 230, 233 значні фрагменти тексту не розділені абзацами, що ускладнює сприйняття тексту.

4. Вельми розлогий переказ з широковідомих робіт попередніх дослідників (М. Тублі і В. Горюнова, Ю. Івашко, Д. Сараб'янова, В. Ясієвича та ін.) щодо генезису архітектури доби модерну у країнах Європи (с. 33–45) доцільніше було б замінити більш стислим викладом суті цих процесів.

5. У словнику термінів можна було не подавати поряд з авторськими загальновідомі усталені тлумачення архітектурних стилів, таких як: «Ар-нуво», «Еклектика», «Історизм», «Модерн», «Сецесія». В той же час вельми дискусійним є визначення т. зв. «Цегляного стилю».

6. У загальних висновках роботи сформульовані її результати, які відповідають завданням, однак, вельми доцільно було би окреслити і перспективи подальшого розвитку такого складного і корисного дослідження.

Втім, зазначені зауваження не знижують загалом високий науковий рівень дисертаційної роботи і не впливають на її позитивну оцінку. Дисертація на тему «Особливості композиційно-стильового розвитку архітектури Полтави кінця XIX – початку XX століть» є завершеною самостійно виконаною роботою, в якій отримані нові наукові результати, що в сукупності вирішують завдання дослідження; висновки і рекомендації сформульовані у дисертації ґрунтовно і переконливо; робота отримала належне висвітлення у наукових фахових виданнях, та науково-практичних конференціях, вона має практичне значення та наукову цінність.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. Зауважень щодо їх оформлення немає.

Робота відповідає паспорту спеціальності та вимогам ДАК, що пред'являються до кандидатських дисертацій за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури, а її автор Тетяна Василівна Савченко заслуговує присудження наукового ступеня кандидата архітектури.

Офіційний опонент:

канд. архіт., старший викладач
кафедри містобудування
Харківського національного
Університета ім. О.М. Бекетова

Д. М. Вітченко

Підпис Д.М. Вітченка засвідчую:

Перший проректор
ХНУМГ ім. О.М. Бекетова

(Г.Ф. СТАДНИК)

15 квітня 2021 р.